

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»

دانشکده: تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

نقش روشنفکران اسلام‌گرا و غرب‌گرا در تجدد‌گرایی و لائسیسم ترکیه در سه دهه اول قرن بیستم

استاد راهنما:

دکتر وهاب ولی

استاد مشاور:

دکتر حسن حضرتی

دکتر حمید پارسانیا

نگارش:

اکرم السادات حسینی

تیر ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

صاحب شریعت و خاتم رسالت که شریعت را در میانمان برودیده نهاده باشد که صراط مستقیم و سبیل رشاد را بیامیم و تقدیم به
دوازدهمین ره‌نمای طریقت، مهدی موعود، صاحب عصر و زمان، به امید آنکه با ظهورش شریعت واقعی را از تقلب و دروغ و
غفلت بازشناسیم.

تشکر و تقدیر

سپاس می گویم خدای را که جهانم بخشید و فطرت آموخت، گل یاس عشق و احساس را درونم شکوفاساخت و به داشتن زیبایی‌ها، بنمونم گشت و از آن جا که «لم یسکر المخلوق، لم یسکر الخالق» و شرط زندگی معبود سپاس مخلوقات و بندگان نیکوی وی است بعد از کردگار به رسم ادب و سپاس می بوسم دست پدر و مادرم را که واسطه جان بخشی خالق بودند به من و خالق به واسطه ایشان بود که منطق و فکرتم آموخت و بهنرم را سپاس می گویم که بعد از پدرم و مادرم بهانند شکوفائی گل یاس عشق و احساس درونم از سوی پروردگار بود و شریک غم و شادیم در زندگی و نعمتی از نعمات خدا بر ایمم. از استاد گرامی جناب دکتر وهاب ولی که در روحانی ام بودند و بعد از پدرم در راه علم آموزی ره‌نمون سرزمین دانایم شده و قبول زحمت رهنمایم کردند کمال تشکر را دارم و از اساتید مشفق و گرامی آقایان دکتر حضرتی و دکتر پارسانیا که با مشاورت بی دریغ خویش یاریم کردند سپاسگزارم و تشکر ویژه دارم از استاد گرامی جناب دکتر سید علی اصغر سلطانی با کتاب خویش و راهنمایی بی دریغشان یاریم کردند.

چکیده

پایان نامه حاضر تحت عنوان نقش روشنفکران اسلام گرا و غرب گرا در تجدد گرایی و لائسیسم ترکیه در سه دهه اول قرن بیستم بر آن است تا هر یک از نحله‌های فکری اسلام گرا و غرب گرا را در بستر تحولات سه دهه قرن بیستم، مورد بررسی قرار داده و عملکرد هر یک و تقابلات و تعاملات ایشان با گروه‌های دیگر و تحولات و بحران‌های ناشی از آنها را مورد بررسی قرار دهد.

نوشتار حاضر از آن جا که با دیدی گفتمانی به این دو دسته روشنفکری می‌نگرد و با توجه به بستر اجتماعی فعالیت این دو گروه با پیشینه‌ای که در بخش مقدماتی از این دو به دست می‌دهد، سعی بر آن دارد گفتمان‌های اسلام گرا و غرب گرا را با توجه به متون و اسناد موجود از هر یک و شرایط فعالیت ایشان سنجیده و نقش ایشان را در وقایع عثمانی با دیدگاه و منظر تحلیل گفتمانی معین نماید و از این طریق به تحولات ناشی از عملکرد ایشان و میزان سهم ایشان در این تحولات و علل و عوامل آن پردازد.

در نتیجه بررسی عملکرد این دو گروه این نتیجه به دست می‌آید که هر یک از این دو گفتمان با توجه به تقابلات و تعاملاتشان با گروه دیگر و شرایط اجتماعی و زمانی آن دوره و با برجسته سازی نقاط قوت خویش و نقاط ضعف گروه مقابل و به حاشیه رانی نقاط قوت طرف مقابل و نقاط ضعف خویش در نهایت با ایجاد تناقضات که نتیجه این نوع عملکردشان بود و با توجه به معادلات موجود آن زمان در مورد قدرت و دانش در نهایت باعث ایجاد گفتمانی شوند تحت عنوان لائسیسم که نه تنها رنگ و صبغه هیچ یک از ایشان را نداشت، ذاتاً با هدف اصلی هر دو متضاد بود.

در آخر باید ذکر کرد که گفتمان لائسیسم هم که زاده تناقضات روشنفکری اسلام گرا و غرب گراست، خود نیز دچار تناقضات درونی است که با توجه به معادلات اجتماعی و فرهنگی جامعه ترکیه و تقابل با گروه‌ها و گفتمان‌های دیگر رو به ضعف نهاده و مادر ترکیه کنونی از آن جا که لائسیسم بستر مناسبی از لحاظ فرهنگی و اجتماعی و تاریخی در ترکیه ندارد شاهد شکل گیری گفتمان‌های متضاد لائسیسم یعنی اسلام گرا و دین مدار می‌باشیم.

واژگان کلیدی:

روشنفکران اسلام گرا، روشنفکران غرب گرا، تجدد گرایی، سنت گرایی سنت، تجدد، لائسیسم.

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تحقیق.....	۱
۱- بیان مسأله:.....	۲
۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:.....	۳
۳- سابقه پژوهش.....	۳
۴- مشکلات و تسهیلات پژوهش:.....	۴
۵- سؤال اصلی پژوهش.....	۵
۶- فرضیه اصلی پژوهش:.....	۵
۷- مفاهیم و متغیرها.....	۵
۸- سؤالات فرعی پژوهش:.....	۶
۹- پیش فرض ها و مفروضات پژوهش:.....	۶
۱۰- اهداف پژوهش:.....	۷
۱۱- روش پژوهش و گردآوری اطلاعات و داده‌ها:.....	۷
۱۲- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:.....	۷
۱۳- سازمان دهی پژوهش:.....	۷
بخش مقدماتی.....	۹
پیشگفتار.....	۱۰
شرایط سیاسی.....	۱۸
تحولات قانون اساسی.....	۲۳
موافقان و مخالفان قانون اساسی و حکومت مشروطه.....	۲۷

بخش اول: چارچوب نظری..... ۳۵

۱-۱. نظریه..... ۳۶

۱- بخشی از ساختارها و فرآیندهای اجتماعی و فرهنگی، زبانی - گفتمانی

است..... ۳۷

۲- گفتمان هم سازنده است و هم ساخته شده است..... ۳۷

۳- کاربرد زبان باید در بافت اجتماعی اش به صورت تجربی مورد تجزیه و

تحلیل قرار گیرد..... ۳۸

۴- گفتمان کارکرد ایدئولوژیک دارد..... ۳۸

۵- تحقیق انتقادی:..... ۳۹

۲-۱. چارچوب نظری..... ۴۱

۱- ۳. نمودار چارچوب نظری..... ۴۳

بخش دوم: اسلام گرایان در عثمانی..... ۴۴

۲ - ۱. زمینه‌های ایجاد تفکر احیاء:..... ۴۹

۲- ۲. اسلام‌گرایی در کشور عثمانی از اتحاد عناصر تا اتحاد اسلام:..... ۵۱

۲ - ۳. تقسیم‌بندی جریان اسلام‌گرایی:..... ۵۵

۲ - ۴. دیدگاه‌های سیاسی اسلام‌گرایان: اتحاد اسلام..... ۶۰

۲- ۵. ملی‌گرایی..... ۶۳

۲- ۶. حکومت، خلافت، قانون اساسی..... ۶۸

۲- ۷. دیدگاه‌های فکری اسلام‌گرایان:..... ۷۱

بازگشت به منابع اصلی:..... ۷۱

باز بودن باب اجتهاد..... ۷۲

پیش‌شرط یا اهداف..... ۷۵

۱- تصفیة ایمان مسلمانان..... ۷۵

- ۲- اصلاح نظام تعلیم و تعلم و مبارزه با جهالت و نادانی و تقلید: ... ۷۵
- ۳- اصلاح تصوف: ۷۶
- ۴- لزوم تحول در برداشت‌های اخلاقی متداول در جهان اسلام..... ۷۶
- ۵- اسلام‌گرایان معتقد بودند دربارهٔ جهاد باید همانگونه که در صدر اسلام بود، به طور وسیع و همه‌جانبه اندیشید..... ۷۶
- نتیجه‌گیری: ۷۷
- بخش سوم: غرب‌گرایان در عثمانی** ۸۰
- آغاز روند غرب‌گرایی در عثمانی: ۸۱
- ۳-۱. مصطفی رشید پاشا..... ۸۲
- ۳-۲. ادامه‌دهندگان راه اصلاحات و اقدامات ایشان ۹۴
- ۳-۳. ادامهٔ روند غرب‌گرایی تا دهه‌های اخیر و دورهٔ جمهوریت ۱۰۱
- نتیجه‌گیری: ۱۰۵
- بخش چهارم: روند اسلام‌زدائی در عثمانی و تشکیل دولت لائیک ترکیه** ۱۱۱
- ۴-۱. ناکامی تنظیمات و واکنش غرب ۱۱۲
- ناکامی در توافق در حل مساله شرق ۱۱۷
- ۴-۲. جنبش قوم‌گرایانهٔ ترکی و حرکت مشروطه‌خواهی ۱۱۸
- جنبش ترکان جوان ۱۲۱
- عزل سلطان عبدالعزیز ۱۲۶
- اعلان مشروطه..... ۱۲۸
- ۴-۳. روزگار سلطان عبدالحمید دوم ۱۳۲
- تولد و زندگی ۱۳۲
- اقدامات داخلی و اصلاحات ۱۳۳
- شورش‌ها و انقلابات بالکان ۱۳۶

- ۱۳۸..... جنگ روسیه و عثمانی
- ۱۳۹..... قرارداد سان استفانو ۱۵ فوریه ۱۸۷۸
- ۱۴۰..... کنفرانس برلن ۱۳۰۵هـ / ۱۸۸۷ م.
- ۱۴۳..... سیاست مذهبی سلطان عبدالحمید دوم
- ۱۴۸..... تحول در دولت در روزگار عبدالحمید
- ۱۵۰..... انقلاب سال ۱۳۲۶هـ. / ۱۹۰۸م. و اعلان مشروطه
- ۱۵۴..... ۴-۴. دولت اتحاد و ترقی و انحلال دولت عثمانی
- ۱۵۶..... دشواری‌های خارجی اتحادی‌ها
- ۱۵۶..... الف) نبرد ایتالیا در طرابلس
- ۱۵۸..... ب) جنگ بالکان
- ۱۵۹..... دولت عثمانی و جنگ جهانی اول
- ۱۶۴..... صلح مودروز و اشغال تنگه‌ها
- ۱۶۴..... قرارداد سور (Sevre) ۱۹۲۰م / ۱۳۳۹هـ.
- ۱۶۵..... حرکت ملی ترکیه و نقش مصطفی کمال
- ۱۶۷..... درگیری سلطان با کمالی‌ها
- ۱۶۹..... انحلال خلافت و اعلام تشکیل دولت جدید ترکیه
- ۱۷۰..... ۵-۴. اطلاع‌رسانی در ترکیه و خبررسانی جمعی
- ۱۷۲..... نهادهای جدید اطلاع‌رسانی
- ۱۷۲..... اساس از خودبیگانگی، زنده باد جمهوری
- ۱۷۵..... چهره سیاسی رژیم جمهوری
- ۱۷۷..... رئیس جمهور
- ۱۷۸..... ندای دل‌ها
- ۱۸۰..... نگاهی به بیانات آتاتورک

- ۱۸۳.....انقلاب در حروف (تغییر الفبا):
- ۱۸۶.....نمونه‌ای از نوع تصفیه زبان عثمانی
- ۱۸۸.....نتیجه‌گیری:
- ۱۹۰.....**نتیجه‌گیری کلی**
- ۱۹۴.....**فهرست منابع**
- ۱۹۵.....الف) منابع عربی - فارسی
- ۱۹۹.....ب) منابع لاتین

مقدمه:

طرح تحقیق

۱- بیان مسأله:

از آن جایی که عثمانی یکی از امپراطوری‌های ثروتمند و مقتدر جهان در دوران خود محسوب می‌شده و نحوه قدرت‌گیری این امپراطوری که از یک امیرنشینی، تبدیل به یک امپراطوری بزرگ شده که حتی تا قلب اروپا پیش رفته، جالب توجه است و این گستردگی مرهون نظام سیاسی مبتنی بر دین اسلام بوده است. هم چنین نحوه اضمحلال و انحطاط این امپراطوری و سرانجام آن نیز که به دولتی لائیک انجامید، همواره قابل توجه و از بحث انگیزترین مسائل جهان اسلام بوده است.

هر چند در این مورد، یعنی تقابل این امپراطوری دیرپای با مدرنیسم غرب، نحوه شکست آن و عوامل این شکست همواره مد نظر بوده و تحقیقات بسیاری پیرامون آن صورت گرفته است، ولی به خاطر گستردگی کار و عوامل و شرایطی که منجر به شکست این امپراطوری شده، نه هنوز همه عوامل آن به بحث و چالش گذاشته شده است، نه تصویر روشنی از واقعیت امر ارائه شده است. لذا این تحقیق بر آن شده تا گوشه مبهم دیگری از این پرونده را روشن سازد.

از آن جا که می‌شود این موضوع را در قالب‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی به بحث و چالش گرفت و از منظر تاریخی نیز دامنه گسترده‌ای دارد و بررسی تمام جوانب، نه از عهده این تحقیق برآمدنی است و نه مفید فایده، لذا سعی شده در محدوده اجتماعی و فرهنگی و در سده نوزدهم میلادی و آستانه سده بیستم و آغاز آن سده به آن پرداخته شود و از آن جا که موضوعات تاریخی، سلسله‌وار با گذشته در ارتباط هستند و ریشه بعضی مسائل

در گذشته است، در حد روشن شدن این ریشه‌ها به بحث پیشینه این امپراطوری نیز پرداخته شود. از طرفی برای روشن شدن بهتر مطالب تا حدودی به بررسی ویژگی‌های روشنفکران و دسته بندی آنها نیز پرداخته می‌شود.

۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:

از آن جا که امپراطوری عثمانی نمود قدرت اسلام در برابر غرب بوده، همواره مانعی در راه استعمار غرب به شمار رفته و از آن جایی که در نهایت مشاهده می‌شود که این امپراطوری راه انحطاط را پیموده و به سراشیبی سقوط می‌افتد و وقتی در می‌یابیم که انگیزه غرب برای براندازی آن مخالفت با اسلام و براندازی نشانه‌های اسلامیت که مانعی می‌باشد بر سر راه افزون خواهی و استعمار، و برای این که موقعیت عثمانی آن روزگار را می‌شود با بسیاری از کشورهای اسلامی مقایسه کنیم و خصوصاً موضوع سنت و تجدد (مدرنیته) موضوعی است که کشورهای اسلامی هنوز هم در قرن بیست و یکم میلادی با آن مواجه‌اند. برای این که به زوایای مبهم این مسئله و ترفندهای غرب برای از پا انداختن عثمانی بتوانیم تا حدودی دست یابیم، لذا این موضوع انتخاب شده است و نتیجه بررسی‌های آن ممکن است در تحقیقات بعدی و از این دست مفید فایده باشد. در مورد اهمیت موضوع نیز باید ذکر کرد که تقابل سنت و تجدد که خود ناشی از عوامل داخلی و خارجی بوده تا حد زیادی در اضمحلال عثمانی نقش داشت. از طرفی روشنفکری در دسته بندی‌های مختلف آن که مبتلا به جوامع اسلامی کنونی هم می‌باشد و نقش آن در تحولات عثمانی که طرحی برای بررسی موقعیت کنونی آن است به اهمیت و فایده موضوع می‌افزاید.

۳- سابقه پژوهش

امپراطوری عثمانی و شکل گیری و انحطاط آن همواره مورد توجه بوده است و همواره توسط مورخان مورد بررسی قرار گرفته است و مورخان چه ترک و چه عرب، چه مسلمان و چه غیرمسلمان و مستشرقان هر یک براساس انگیزه‌های خاص خود به آن پرداخته‌اند.

در تمامی منابع که مربوط به عثمانی و تاریخ ترکیه می‌شود، می‌توان بحث اصطلاحات و تنظیمات و سنت و تجدد را که موضوع تحقیق حاضر است را به نوعی پی گرفت و در خلال مباحث مربوط به کتاب‌ها این مباحث نیز بررسی شده‌اند؛ مانند قرون عثمانی لرد کین راس، تاریخ عثمانی اثر اسماعیل حقی اوزون چارشی‌لی، تاریخ امپراطوری عثمانی و ترکیه جدید؛ اثر استانفورد جی شاو، ظهور ترکیه نوین؛ اثر برنارد لوئیس، و کتبی از این دست؛ و اما موضوع پژوهش به صورت اختصاصی در کتبی چون دین و سیاست در دولت عثمانی؛ اثر داوود دورسون، امپراطوری عثمانی و سنت اسلامی از نورمن ایتسکویتس، ریشه غربگرایی و اسلام‌گرایی در ترکیه؛ ترجمه و اقتباس از داوود وفایی و چندین مقاله تحت عناوین اصلاحات و تنظیمات و یا سنت و تجدد مورد بررسی قرار گرفته است و هم چنین است کتب و مقالاتی در راستای بررسی پدیده روشنفکری.

ولی آن چه این تحقیق را با دیگر پژوهش‌هایی که پیش از این انجام شده، متفاوت می‌سازد، نحوه نگرش آن است به مقوله سنت و تجدد و روشنفکران و نحوه ریشه‌یابی آن و هم چنین بررسی نتایج تقابل سنت و تجدد در عثمانی و شرایط ایجاد شده بر اثر آن در عثمانی که خاص خود جامعه عثمانی است. به عبارت روشن‌تر، هر چند این تحقیق از تحقیقات و منابع پیشین بهره برده، ولی می‌توان گفت که نحوه نگرش به مستندات تاریخی و بررسی نتایج در این تحقیق متفاوت می‌باشد.

۴- مشکلات و تسهیلات پژوهش:

از مشکلات پژوهش بسته به موضوع آن استفاده از نظریه و چارچوب نظری مناسب و جوابگوی این کار بود که با استنادات و مطالب موجود جوابگوی کار بوده و پژوهش را به هدف مورد نظر آن برساند که با راهنمایی اساتید گرامی خصوصاً جناب دکتر حضرتی مشاور پایان‌نامه و راهنمای کتاب دکتر سلطانی و امتحان نظریه‌های گوناگون با استفاده و ترکیب چند نظریه این کار به انجام رسید و دیگر مشکل به دست آوردن منابع مناسب بود که با کمک استاد گرامی جناب آقای دکتر ولی و ترجمه‌هایی که ایشان از مقالات برایم ارسال داشتند این مسئله

نیز برطرف شد که به همراه منابع موجود در کتابخانه دانشگاه و کتابخانه تخصصی تاریخ، هم چنین مقالات به دست آمده از اینترنت کمک شایانی به انجام این پژوهش نمود و جا دارد از زحمات این استاد گرانقدر کمال تشکر و امتنان را داشته باشم.

۵- سؤال اصلی پژوهش

با توجه به مسائل موجود در عهد زوال عثمانی و تشکیل ترکیه جدید این سؤال به ذهن متبادر می‌شود که چگونه اندیشه روشنفکران اسلام گرا و غرب گرا در تشکیل دولت لائیک و تغییر بنیان‌ها و باورهای مذهبی در ترکیه مؤثر بوده است؟

۶- فرضیه اصلی پژوهش:

با توجه به مستندات موجود در جواب سؤال پژوهش می‌توان این فرضیه را مطرح ساخت که اندیشه و عملکرد روشنفکران غرب گرا به طور مستقیم در راستای تشکیل دولت لائیک و تغییر بنیان‌ها و باورهای مذهبی در ترکیه مؤثر بوده و اندیشه و عملکرد روشنفکران اسلام گرا هر چند در این راستا نبوده است ولی در این تغییر و تحول سهیم بوده است.

۷- مفاهیم و متغیرها

و اما مفاهیم و متغیرها مربوط به پژوهش عبارتند از:

مفاهیم:

روشنفکران اسلام گرا: آن دسته از روشنفکران که هر چند معتقد به لزوم اصلاحات در جامعه بودند، ولی معتقد بودند که این اصلاحات باید براساس احکام و شئون اسلامی صورت پذیرد.

روشنفکران غرب گرا: این دسته از روشنفکران که معتقد به اصلاحات از نوع غربی آن بودند و معتقد بودند که برای پیشبرد جامعه، باید تحولات در بنیان‌ها و دولت و شئون جامعه بر طبق جامعه غربی صورت پذیرد.

متغیرها:

دولت لائیک: دولتی که براساس اعتقادات و باورها و نگرش خود معتقد است که جامعه در تمام شئون خود باید به دور از مذهب باشد و هیچ گونه باور مذهبی را در امور جامعه دخیل نمی‌داند و به نوعی معتقد به مذهب زدائی و دین زدائی از جامعه می‌باشد.

بنیان‌ها: نهادهای جامعه مانند: آموزش و پرورش، نهاد شیخ الاسلامی و ... بنیان‌های جامعه چون خط، الفبا و ... در جامعه که اساس جامعه عثمانی بر آن استوار بود و در طی تحولات جامعه عثمانی تغییر کرد.

باورهای مذهبی: مانند اعتقاد به جایگاه مذهب، دین، نهاد شیخ الاسلامی و خلیفه و غیره که در طی این تحولات دگرگون شد.

۸- سؤالات فرعی پژوهش:

برای پاسخگویی به سوال اصلی پژوهش لازم است که سوالات دیگری نیز پاسخ داده شوند تا جوابی روشن‌تر و بهتر برای سؤال اصلی خویش بیابیم: از جمله اینکه، اندیشه و عملکرد روشنفکران غرب گرا در طی تحولات عثمانی چه بود؟ و یا این که؛ اندیشه و عملکرد روشنفکران اسلام گرا در طی تحولات عثمانی چه بود؟ هم چنین است پاسخگویی به این پرسش که تأثیر و تأثرات اندیشه و عملکرد روشنفکران چه غربگرا و چه اسلام گرا در طی تحولات سه دهه اول قرن بیستم ترکیه چه بوده است؟

۹- پیش فرض‌ها و مفروضات پژوهش:

اما در رابطه با مفروضات تحقیق چند نکته قابل ذکر و بررسی است؛ جامعه عثمانی یک جامعه مذهبی و سنتی بود و در طی تحولات عثمانی و رویارویی آن با غرب به نوعی تقابل سنت و تجدد در این جامعه روی داد و هم چنین جامعه عثمانی در رویارویی با تحولات غرب و هم گامی با این تحولات به نوعی دچار تأخر فرهنگی گردید و این مسئله خود به نوعی بستر ساز تقابلات گروه‌های روشنفکری متفاوت موجود در جامعه گردید.

۱۰- اهداف پژوهش:

- اهداف مورد نظر این پژوهش از بررسی مستندات و اطلاعات موجود عبارتند از:
۱. بررسی نقاط ضعف و قوت حکومت عثمانی در رویارویی با فرهنگ غرب
  ۲. بررسی اندیشه و عملکرد روشنفکران در دسته بندی‌های متفاوت آن و پی بردن به نقاط ضعف و قوت آنها
  ۳. در نهایت پی بردن به راهکارهایی برای رویارویی با فرهنگ غرب و تحولات آن بدون آسیب‌های جدی به جامعه اسلامی که در حال حاضر مبتلا به بسیاری از جوامع اسلامی است.

۱۱- روش پژوهش و گردآوری اطلاعات و داده‌ها:

پژوهش حاضر به روش تاریخی انجام پذیرفته و اطلاعات و داده‌ها و مستندات آن به روش کتابخانه‌ای و استفاده از مدارک و مستندات موجود جمع‌آوری گردیده است.

۱۲- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها:

برای پاسخ به سؤال اصلی تحقیق و بررسی فرضیه آن سعی شده است که از ترکیب نظریه «تحلیل انتقادی گفتمان» و «دانش و قدرت فوکو» و نظریات مرتبط و مکمل آنها استفاده شود که هر چند به طور کامل پاسخ‌گوی کار نبوده و در راستای این کار قرار ندارد، ولی از آن جهت که در تجزیه و تحلیل داده‌ها برای فهم بهتر و روشن تر فرضیه مطرح در این پژوهش مؤثر بوده‌اند، از آنها استفاده شده است.

۱۳- سازمان دهی پژوهش:

تحقیق حاضر از یک مقدمه، یک بخش مقدماتی و چهار بخش تشکیل شده و هم چنین در انتها شامل نتیجه‌گیری کلی می‌باشد و در انتها نیز شامل منابع و مأخذ بوده و چکیده فارسی و لاتین را نیز شامل می‌شود:

اما مقدمه: شامل مباحثی چون: بیان مسأله، علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن،

سابقه پژوهش، مشکلات و تسهیلات پژوهش، سؤال اصلی پژوهش، فرضیه اصلی پژوهش، مفاهیم و متغیرها، سؤالات فرعی پژوهش، پیش فرض‌ها و مفروضات پژوهش، اهداف پژوهش، روش پژوهش و گردآوری اطلاعات و داده‌ها، روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، سازمان دهی پژوهش می‌باشد. بخش مقدماتی شامل؛ پیشگفتار، شرایط سیاسی، تحولات قانون اساسی، موافقان و مخالفان قانون اساسی و حکومت مشروطه، می‌باشد.

بخش اول تحت عنوان چارچوب نظری که شامل: نظریه، چارچوب نظری و نمودار چارچوب نظری می‌باشد. بخش دوم تحت عنوان سنت‌گرایان (اسلام‌گرایان) در عثمانی شامل؛ زمینه‌های ایجاد تفکر احیا، اسلام‌گرایی در کشور عثمانی از اتحاد عناصر تا اتحاد اسلام، تقسیم‌بندی جریان اسلام‌گرایی، دیدگاه‌های سیاسی اسلام‌گرایان، اتحاد اسلام ملی‌گرایی، حکومت، خلافت، قانون اساسی، دیدگاه‌های فکری اسلام‌گرایان و نتیجه‌گیری می‌باشد.

بخش سوم تحت عنوان غرب‌گرایان در عثمانی شامل؛ آغاز روند غرب‌گرایی در ترکیه، (مثلاً مصطفی رشیدپاشا) ادامه دهندگان راه اصلاحات و اقدامات ایشان، ارائه روند غرب‌گرایی تا دهه‌های اخیر و دوره جمهوری و نتیجه‌گیری می‌باشد.

بخش چهارم تحت عنوان روند اسلام‌زدائی در عثمانی و تشکیل دولت لائیک ترکیه، شامل؛ ناکامی تنظیمات و واکنش غرب، جنبش قوم‌گرایانه ترکی و حرکت مشروعه‌خواهی، روزگار سلطان عمیدالحمید دوم، دولت اتحاد و ترقی و انحلال دولت عثمانی؛ اطلاع‌رسانی در ترکیه و خبررسانی جمعی و نتیجه‌گیری می‌باشد.

نهایتاً نتیجه‌گیری کلی می‌باشد. و سرانجام فهرست منابع شامل فارسی-عربی و لاتین و چکیده و عنوان انگلیسی ارائه گردیده است.

بخش مقدماتی

پیشگفتار

با توجه به روایات مربوط به نسب عثمانیان و سلطنتشان، چنین به نظر می‌آید که ایشان از آغاز تأسیس سلطنت خویش با شدت و تعصب زیادی از مبانی دین اسلام دفاع می‌کردند و با وجود سابقه جنگجویی ایشان که سبب می‌شود که حدت رفتار ایشان در غزا (دفاع مقدس) به علت این سابقه باشد ولی با بررسی رفتار ایشان می‌توان دریافت که این شدت و حدت، نه برگرفته از سابقه و سنن قدیمی که به علت تعصب و اعتقاد ایشان به دفاع از مبانی دینی بوده است.

جامعه و مردم تحت حکومت عثمانی اعم از مسلمان و غیر مسلمان به نوعی تابعی از حکم رانان عثمانی خویش بوده‌اند. یعنی اگر از ابتدای سلطه عثمانی بررسی کنیم، جامعه عثمانی را می‌توان دین مدار معرفی کرد تا زمان دوران شکوه عثمانی و قدرت سلاطین عثمانی نیز وضع به همین صورت بود و جامعه نیز، چون تابعی از قدرت عثمانی، یا آداب و سنن اسلامی - قومی خویش و با کما بیش تغییراتی که ناشی از قدرت و شکوه عثمانی بود در گذر زمان حرکت می‌کرد تا این که اولین تماس‌های اروپا و عثمانی، که با قدرت تا قلب اروپا پیش رفته بود، پیش آمد.

اولین تماس‌های اروپا و عثمانی، تماس‌های نظامی بود و به دنبال آن حتی می‌توان گفت همراه آن، تماس‌های فرهنگی و دیپلماسی نیز صورت پذیرفت. به نظر می‌آید، تماس‌های نظامی تا حدودی نقش تعیین کننده در ارتباطات دیگر عثمانی داشته است و تا حدودی به آنها سمت و سو می‌دهد، ولی دقت بیشتر، این مطلب را به ذهن متبادر می‌سازد که این نظر زیاد هم دقیق نیست. چرا که همان طور که تماس‌های نظامی و دیگر ارتباطات مؤثر بوده است،